

Nyáry Szabó László

Szájcsorbulat, mint a guta tünete

Az igen gután sztrókká ütött ictus jele

„Az ictusnak sztrókká szédülése nem több,
mint a guta angolkodó szélütése!” (Sz.)*

<https://doi.org/10.61333/mony.15221>

Kezdjük hát magánál a kórnál, a magyarra mért ütés elején:

A **sztrókká** szédült *ictus* nem más, mint a **guta(ütés)** betegesen, angolkodón!

A guta(ütés) Pápai Páriz Ferencznel – *Pax Corporis* (1690) című munkájában – még **gutta ütés**, utóbb már csak **guta(ütés)** (6).

A **guta** szavunk káromkodásokban (is) egészen természetes, mint „*Ússe meg a guta!*”. Ma már jóval kevésbé „természetes” e korábbi népi szép szólások köre, de él.

A guta, azaz a **Guta** szellemlényként is értelmezett jelenség is volt. Ennek bizonyossága, hogy hozzá egészen színes népi gondolat- és szóláskincs is tartozott. Tömörkény írásaiból idézve, a világ gondjait megoldani vágyó „jelentéktelen” (fő) szereplők szélütősen világmegváltó gutavágyaiból:

„Csak fél óra hosszág lehetnék én **guta**...” (Kraszniki csata, 1916).

„Ha az ember **szélütés** lehetne úgy egy jó fél délután formáig, talán ezzel az erővel intézkedhetne [...] ha láthatatlan hóhér lehetne, ott lehetne, ahun akar” (Jakab Jakab a diplomáciával, 1916) (8).

Talán erre rímöl a – Bálint Sándor által lejegyzött – szögedi „szóllás” is, hogy „*Összehúzza magát, mint falu véginn a guta*” (1)...

Az agyi érzúr pusztíthat lassan vagy beüthet gyorsan. A lassú hanyatlásra javasolt nevezetem a **sanyarguta**, mint a 'lassan sanyar(gat))gut(ák sorozat)a', egyre ódonabban latinkodón a *chronicus (agyi) hypoperfusio* magyarul. Az agyi érzúr gyors beütése, amely váratlanul meg látványosan pusztíthat, az meg a szélütés, a **guta ütése**. **Gutaütés**, mert üt a guta hamarjában...

A hajdani **guta**, a harminc éve még szakszövegben is elfogadott **szélütés** mára **sztrókká** szédült, de gyakran már csak **sztroggá** bénult a kevésbé képzett betegek ajkán. Az 1990-es években még mérvadó Marco Mumenthaler remek *Neurologia* tankönyvének magyar változatában még következetesen **szélütés** az agy hirtelen és súlyos keringési zavara. Ifjabb orvosaink pedig még/már a latin eredetit, az *ictust* sem ismerik. Ennek jelentése egyébiránt éppen az, mint a mai angol divatszó: 'ütés', 'csapás'. Milyen érdekes! Vajon mennyire és mire is kell nekünk az angol divatnyelv az örök latin nyelv helyett az orvostudományban?

Ha valakit érdekel még, hogyan nevezték a súlyos agyérzavart és tünettanát atyáink meg öregapáink, hát ajánlom Galabárdi Zoltán könyvét: *A világ rendje* (1963) remek olvasmány lesz az ifjaknak, magyarul átélni a hajdan tikkasztó aratások gutaütéseit:

„Majd téged is leüt egyszer a szél a lábadról, talán éppen aratáskor” – miként a főszereplőt, aki – „*valami fojtó ragacsos ködben fulladozva érezte, hogy [...] Hasított, tépett, zakatolt az agya, testét ólomkalodába fogta a bénultság [...] Szélütés. Úgy bizony, szélütés. Egyik pillanatról a másikra... [...] Úgy jött az az inatszakasztó, tompa ütés, mint tizenhétben a golyó. Valahol Galíciában... De tizenhétben háború volt! Most béke van...*” – Im! Lehet írni és olvasni a szél(ütés)ről ma is magyarul (3).

A gutának ma nincsen (elérhető) magyar irodalma. Minden idegenszívű, meg a nyomukban loholó összes honvesztő antimagyar orvos is csak „sztrók”-ként emlegeti. Ez a szánalmasan egyszerű sztrók szó annyit jelent az angolban is, hogy 'ütés'. Csak gratulálni tudok azoknak, akik a magyar guta(ütés)t és szélütést, vagy az ugyanily értelmű latin *ictus (cerebralis)*-t lecserélték a mai angol alnyelvre.

* Sz.: Nyáry Szabó László.

De a guta tünettana – szögediül a guta()szele (1) – még ennél is nehezebben adatható a mindent előntő, idegen, ragacsos sztróg – olykor már csak sztrög – mocsarában...

Ekként magam is szinte véletlenszerűen bukkantam egy rendkívül szabatos népi szófordulatra. Irodalmi műben lobbant föl – mint a zsarátnok lángja –, bizonyára a szerző sem hitte volna soha, hogy éppen e szófordulat is elveszett kincsként bukkan föl az olvasatomban...

Akad azonban magyar kisregény is, amely a szélütésről szól, mint Galabárdi Zoltán tollából *A világ rendje* (2). Erről külön ezt méltató tanulmányomban olvashatnak (5).

De most a tünettán dolgában találtam valami egészen kincses eredetiségre *Vérben és viharban* után *Egyedül a világ ellen* – Wass Albert írásában (9).

„Borzas bajusz alatt a csorba száj félig nyitva volt és lassan kínlódott a szavakkal.”

A **lebiggyedt száj**, szabatosabban **lefittyedt száju**g (Sz.), mint klasszikusan emlegetett gutatünet az angolban a plakáthirdetéseken is *drooping mouth* [ejtsd: d(r)úping mauθ] vagy *droopy cheek*, kissé (félig) latinkodón meg *facial droop*.

A magyarban pedig... még csak nem is rémlik, hogyan emlegetnénk magyarul.

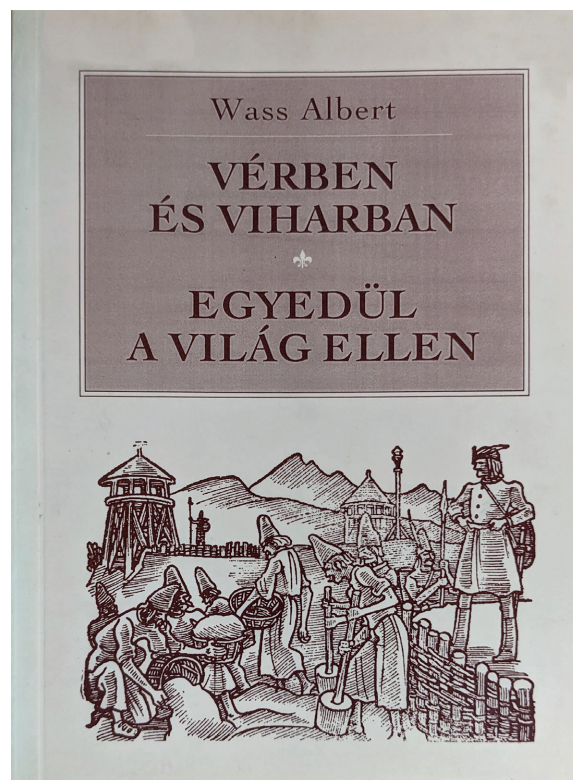
Erre *Egyedül a világ ellen* – Wass Alberttől előgurul e szó-kincs!

Az öreg nagyon oda volt. Nyögött, forgolódott a vackán. Barázdás arcából kiütözköztek a csontok, gyér, szürke haja izzadságtól csapzottan lógott a homlokába.

– Mártonka – nyögte –, gyere csak, Mártonka!

Mártonka felkelt a tűz mellől, melynek lángját bámulta már hosszú idő óta. A kalibában sötét volt, csak a tűz rőt fénye pásztázta végig a barnára vénült boronafalakat. Kint nyers őszi szél verdeste a havasi estét, besüvített a fenyőgerendák között, esőnek s magányosságnak szagát hozta a tűz mellé, a végtelen, sötét hegyoldalnak a szagát, melyekre már ránehezült az ősz.

Nagy nehezen megemelte a fejét s feléje fordította.

Wass Albert: *Vérben és viharban* (1943)

– Gyere közelebb, Mártonka – nyögte az öreg és megfordult kínlódva a birkabőrös vackon –, mondani akarok... sok mindent...

A fiú odahengerítette a tönköt, egészen közel az öreg mellé és leült. Őles fenyőhasábok köpködve verték a szikrát s a fény az öreg arcára esett, ahogy nehezen megemelte a fejét s feléje fordította. Olyan volt az arca, mintha fából faragták volna azt is, akár a kalibát. Szuvas, vén havasi fából, melyet eső vert, tűz kormozott s idő cserzett szijasra, keményre.

Borzas bajusz alatt a csorba száj félig nyitva volt és lassan kínlódott a szavakkal.

– Te... tizenkét éve, ugye... hogy idevettelek... akkor négyéves voltál... azt mondták, négyéves voltál... akkor holt meg anyád... apádat két esztendővel azelőtt... a románok... hát azóta vagy itt... – Ami nekem vót... az neked is vót... gondodat viseltem, ahogyan tudtam... igaz ez, Mártonka?

A fiú bólintott. – Igaz, apó. Igaz. – Nekem se teltet, tudod te, sokra... hanem most ide figyelj, mert most még fontos dolgokat kell mondjak, figyelj rám, Mártonka? ... – Figyelek.

Az öreg felkönyökölt a vackon. Nyögött, melle lihegve fújta a levegőt, barázdás vén arcán gyöngyözött az izzadság.

– Mert... én most meghalok, Mártonka... meghalok, mert úgy jött, hogy meghaljak... hát azért... ezentúl a tied lesz... ez a ház. Nem valami jó ház... de ház... [...]

Nehezen jöttek a szavak, köhögés fojtotta el őket. A fiú hallgatta némán, nyugodt barna szeme a tüzet nézte, szinte közömbösen. Halál – gondolta magában és próbálta ízekre szedni a szót, hogy jobban megérthesse. De csak mozdulatlanságot érzett mögötte, nem titokzatos, csak természetes és békés mozdulatlanságot, valaminek a végét, kicsit szomorút. – Neked hagyom a hurkokat... meg a két csapdát... tudsz már velük... jobban, mint én... meg a puskát is... rossz már... de puska... [...]

Megint elfogta a köhögés. Hátra hanyatlott. Kapkodott a levegő után s úgy kereste a szavakat, sietve, mint akinél már számolva vannak.

[...]

Köhögésbe fulladt a beszéd. Görcsösen köhögött, sokáig. Átfordult a vackon a fal felé, csak a vállai rázkódtak ütemesen. Nyögve, nagyot sóhajtott. Aztán elcsöndesedett.

Wass Albert *Egyedül a világ ellen* (bevezetője)

E kirekesztők „kegyéből” kallódó remek irodalmilag is értékes, de a szelütötten haldokló leírásával immár orvostörténeti értéket is nyer.

A „**csorba száj**” meg a **szájcsorbulat** mindennapi orvosi gyakorlat szóhasználatába is érdemes kifejezés. Csak rajtunk múlik, hogy használjuk-e. A nyelv általunk is, a mi nyelvi tudatosságunk által is alakul...

A nyelvi tudatosság pedig a műveltség egyik alapmutatója. A nyelvhasználati tudatosság a szellem és a műveltség mérceje.

Buvári Márta

Visszaidegenítés

A Matula Ágnes szervezte Nyelvőrző szalon legutóbbi összejövetelén Bősze Péter orvosprofesszor bemutatta a magyar orvosi nyelv történetéről szóló könyvét. Elmondta, hogy Bugát Pál és más jeles tudósok erőfeszítései révén a XIX. század végére létrejött a teljes, korszerű magyar orvosi nyelv, de a XX. században visszatértek a görög-latin szaknyelvre, és ez ma főként angol szavakkal bővül. Pedig azóta előtérbe kerültek a betegjogok. A betegnek joga van tudni, mit állapítottak meg, mit írnak róla. Meg is kapja a leleteket, a zárójelentéseket, de jóformán csak a ragok, névelők magyarok, esetleg egy-két ige. Íme néhány kivonat:

Kardiorespiratorikus adaptációja rendben zajlott. Oedema, cyanosis, icterus, exanthema, petechia nem látható. Conjunktivák kissé ereszettek. Mit ért ebből a közönséges halandó?

Tegnap vettem egy kenőcsöt. Rá volt írva magyarul, hogy Összetevők, azután minden egyes összetevő neve idegen nyelven.

Talán nem ennyire, de más tudományágakban – nem kivéve a nyelvészetet –, sőt a közéletben is hasonló a helyzet.

Már a múlt század 70-es éveitől, de különösen a rendszerváltozás után egyre-másra leporoltak olyan idegen szavakat, amelyek helyett jó ideje magyar szó volt használatban. Eleinte talán a műveltségüket akarták fitogtatni az emberek az idegen szavak használatával, vagy

Nyelvi műveltségünk társadalmi elismerésünket is emeli. Műveletlenségünk pedig az orvostársadalom megbecsülését is csorbítja, ahogyan a guta a szelütött száját...

FORRÁS/IRODALOM

1. Bálint Sándor *Szegedi szótár* Budapest, Akadémiai Kiadó 1957:520.
2. Galabárdi Zoltán *A világ rendje* Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1963.
3. Nyáry Szabó László *A magyar népnyelv és az orvosi szókincs* MONY 2020;2:67–72.
4. Nyáry Szabó László *Galabárdi guta-rendje – A szelütésről magyarul* (digitális kézirat)
5. Nyáry Szabó László *Galabárdi gutaütése – A szelütés szédületében* (kézirat)
6. Nyáry Szabó László *Guta szédületben – A sztrókká ütött ictus* (kézirat)
7. Szabó László *Szabó-szótár* (digitális kézirat)
8. Tömörkény István *Csata a boldogságért* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó 1981.
9. Wass Albert *Vérben és viharban. Egyedül a világ ellen* Budapest, Magyar Ház 1999.

változatosság gyanánt vették elő őket, de végül annyira hozzászoktak, hogy a magyar szó már eszükbe sem jut. A fénykép fotó lett, a koncert szó előbb a könnyűzenei eseményeket jelölte, megkülönböztetve a komolyzenei hangversenyektől, azután ezekre is átragadt. Hagyomány helyett tradíciót mondanak, nincs szempont, csak aspektus, a robbanás detonáció, a tüntetés demonstráció, a nemzedék generáció. Nem összpontosítanak, hanem koncentrálnak és fókuszálnak, nem beszélnek, csak kommunikálnak. Mindenki depressziós: levert, lehangolt, kedélybeteg nincs. Belemagyarazzák az innováció szóba, hogy az más, mint az újítás. Valóságos nyelvtörő a tolerancia! Nem egyszerűbb a türelem? Európa második útszín alatti vasútját nem röstelték földalattinak nevezni. Azóta a mélyvasutakkal együtt metró lett. Van egy gyönyörű szavunk, az ősrégi szer szóból alkotott szerves. Helyette organikus mondanak. Se szeri, se száma a teljesen fölösleges idegen szavaknak.

Lássunk néhány elrettentő példát:

A Kodolányi János Főiskola a hazai felsőoktatás innovatív, minőségorientált, non-profit intézményeként regionális, országos humán erőforrás fejlesztési és innovációs funkciót tölt be.

...az egyes szakterületek között átívelő, interdiszciplináris kutatásnak vagyunk a preferálói.

biztosítja a laza monetáris kondíciók stabil fennmaradását... historikusan alacsony szinten stabilizálódó inflációs várakozások mellett... plusz-mínusz egyszázalékos toleranciasávkában. (Itt a tolerancia ingadozást jelent.)

Van a magyar nyelv is olyan régi és tökéletes, mint a latin, nem is beszélve a mai európai nyelvekről! Ha mi nem beszélünk magyarul, ki fog?